

УДК 347.79-044.922(477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.2.15>

ДАНЕЛІЯ Т.С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОРСЬКОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

У статті аналізуються положення оновленої Морської доктрини України до 2035 року та її вплив на розвиток міжнародного співробітництва України. Визначено, що Морська доктрина України має сприятливі умови для розвитку морської діяльності, проте негативний вплив процесів, характерних для всієї економіки країни, спричиняє загострення комплексу економічних, соціальних та інших проблем, зумовлює різке зниження обсягів виробництва у сфері морської діяльності. У цьому контексті важливим питанням є регламентація міжнародного співробітництва у використанні спільних морських вод, що складають собою поняття «Світовий океан». З'ясовано, що система морського господарства України становить сукупність галузей, виробничих об'єктів (підприємств, об'єднань) і різних організацій, пов'язаних з економічною (видобуток морських природних ресурсів, транспортні перевезення, рекреаційні й інші послуги), природоохоронною, науково-дослідною й іншою діяльністю в морях і океанах; захистом територіально-акваторіальних, ресурсних, геополітичних та інших державних інтересів у межах потреб національної безпеки України; розвитком зовнішньоекономічних зв'язків, міжнародного поділу праці в морському виробництві, «морського бізнесу» і освоєнням міжнародних морських ринків, розвитком соціально-економічної й екологічної інфраструктури морського типу. Зроблено висновок, що прийняття «Морської доктрини» дозволяє забезпечити: захист державного суверенітету, територіальної цілісності, національних інтересів держави на акваторіях Світового океану; розвиток торговельного мореплавання; розвиток портової діяльності; розвиток суднобудування і судноремонту; розвиток морського рибного господарства; комплексне використання біологічних ресурсів моря; розвиток морської культури; комплексне освоєння мінерально-сировинних і паливно-енергетичних ресурсів моря; розвиток приморської рекреаційної діяльності; формування цілісного комплексу гарантування безпеки в системі морської господарської діяльності. Повна та ефективна реалізація положень Морської доктрини сприятиме досягненню високої ефективності державної морської політики України, сталому розвитку держави, захисту національних інтересів та безпеки України в Азово-Чорноморському басейні і Світовому океані, зміцненню міжнародного авторитету України.

Ключові слова: Світовий океан, море, Морська доктрина України, міжнародно-правове регулювання, торгове судноплавство.

The article analyzes the provisions of the updated Maritime Doctrine of Ukraine until 2035 and its impact on the development of international cooperation in Ukraine. It is determined that the Maritime Doctrine of Ukraine has favorable conditions for the development of maritime activities, but the negative impact of processes characteristic of the entire economy, exacerbates a range of economic, social and other problems, causes a sharp decline in maritime production. In this context, an important issue is the regulation of international cooperation in the use of shared sea waters, which constitute the concept

of the oceans. It is found out that the system of maritime economy of Ukraine makes set of branches, industrial objects (enterprises, associations) and various organizations connected with economic (extraction of sea natural resources, transportations, recreational and other services), nature protection, research and other activities in the seas and oceans; protection of territorial-aquatorium, resource, geopolitical and other state interests within the needs of national security of Ukraine; the development of foreign economic relations, the international division of labor in maritime production, "maritime business" and the development of international maritime markets, the development of socio-economic and environmental infrastructure of the marine type. It is concluded that the adoption of the "Maritime Doctrine" allows to ensure, in particular, the protection of state sovereignty, territorial integrity, national interests of the state in the waters of the oceans; development of merchant shipping; development of port activity; development of shipbuilding and ship repair; development of marine fisheries; integrated use of biological resources of the sea; development of maritime culture; comprehensive development of mineral and fuel and energy resources of the sea; development of coastal recreational activities; formation of an integrated security guarantee complex in the system of maritime economic activity. Full and effective implementation of the provisions of the Maritime Doctrine will contribute to achieving high efficiency of the state maritime policy of Ukraine, sustainable development of the state, protection of national interests and security of Ukraine in the Azov-Black Sea basin and the oceans, strengthening Ukraine's international prestige.

Key words: *World ocean, sea, Maritime doctrine of Ukraine, international legal regulation, merchant shipping.*

Постановка проблеми. Події останніх п'яти років суспільного та політичного життя української держави суттєво змістили акценти внутрішньої та зовнішньої політики, зробили першорядними проблеми повернення суходільних та морських територій, здійснення прав України як прибережної держави у виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі, загострили проблеми оновлення флоту, зокрема військово-морських сил, і з особливою актуальністю поставили на порядок денний забезпечення свободи користування Керченською протокою, розмежування в Азовському та Чорному морі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наразі правові дослідження програмних документів морської галузі України присвячуються загальній генезі їх формування та трансформації (Є.В. Белашов, Б.В. Буркинський, О.М. Котлубай, С.В. Ківалов, К.М. Михайличенко, В. М. Русан В.В. Серафимов, О.В. Собкевич, В.М. Степанов К.В. Степанова, А.В. Шевченко), аналізові окремих положень (Т.В. Аверочкина, Н.М. Андрєєва, С.Г. Нездоймінов, Т.М. Плячкова), проте характеристика та аналіз Морської доктрини України на період до 2035 року у працях зазначених дослідників, на жаль, відсутні.

Методологічний базис дослідження сформували діалектичний, історичний, формально-юридичний, синергетичний та прогностичний методи, що дозволили комплексно вивчити основні характерні риси оновленої Морської доктрини України на період до 2035 року та означити напрями реформування правового забезпечення морської діяльності та організаційного механізму реалізації прийнятих норм.

Метою статті є аналіз положень та загальна характеристика оновленої Морської доктрини України на період до 2035 р.

Результати дослідження. На сучасному етапі становлення України особливого значення набуває фактор утвердження її як морської держави, виходячи з її просторових і геофізичних особливостей, місця та ролі у глобальній та регіональній системі міжнародних відносин. Україна здобула статус морської держави, зробивши вагомий внесок у розвиток мореплавства та вивчення Світового океану, а також завдяки сприятливому географічному положенню, зокрема довжині морського узбережжя та площі водного простору [1].

Правовою основою морської діяльності в Україні є Конституція України, Закони України «Про основи національної безпеки України», «Кодекс торговельного мореплавства України», «Про транспорт України», «Про оборону України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про міжнародні договори України», «Про зовнішньоекономічну діяльність України» та інші закони України; Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу», доручення Президента України від 1 жовтня 2005 року № 1-1/1032,

Указ Президента України № 463/2008 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 травня 2008 року «Про заходи щодо забезпечення розвитку України як морської держави», міжнародні Конвенції та Угоди з морського права, а також видані на їх підставі нормативно-правові акти.

Проте система морського господарства України становить сукупність галузей, виробничих об'єктів (підприємств, об'єднань) і різних організацій, пов'язаних з економічною (видобуток морських природних ресурсів, транспортні перевезення, рекреаційні й інші послуги), природоохоронною, науково-дослідною й іншою діяльністю в морях і океанах; захистом територіально-акваторіальних, ресурсних, геополітичних та інших державних інтересів у межах потреб національної безпеки України; розвитком зовнішньоекономічних зв'язків, міжнародного поділу праці в морському виробництві, «морського бізнесу» і освоєнням міжнародних морських ринків, розвитком соціально-економічної й екологічної інфраструктури морського типу. Так названа вище нормативно-правова база не в змозі забезпечити координацію зусиль усіх міністерств і відомств, які здійснюють морську діяльність, унаслідок певних відомчих перешкод. Відтак прийняття Морської доктрини України — необхідний крок щодо надання морській політиці України статусу пріоритетної державної та правового забезпечення низки першорядних заходів для її затвердження як інтегрованого чинника соціально-економічного розвитку держави. «Морська доктрина» запроваджує заходи щодо відповідного програмного забезпечення морської політики шляхом підготовки та внесення на затвердження до Верховної Ради України конституційного забезпечення підготовки програми інституційного зміцнення державного управління у сфері морської діяльності та інформаційного забезпечення процесу реалізації Доктрини, а також затверджує вимоги щодо її прозорості, широкого залучення громадськості та всіх зацікавлених сторін [2, с. 7].

Перше, що відрізняє оновлену Доктрину, є її значно збільшений об'єм: якщо за попередньої редакції (2009 р.) у ній налічувалося п'ять розділів, то в новій – сімнадцять, два з яких розподілено на підрозділи, де визначено головні напрями (сфери), що підлягатимуть реформуванню та присвяченням кожній окремій сфері свого розділу / підрозділу документа. Так, у Доктрині наведена характеристика сучасного стану сфери морської діяльності, визначено національні інтереси України на морі, окреслено загрози національній безпеці у сфері морської діяльності, означено мету, принципи і напрями реалізації державної морської політики, передбачено розвиток морської індустрії через відродження і розвиток торговельного мореплавства, розвиток портової діяльності, відродження суднобудування, розвиток рибного господарства, видобування і транспортування енергоресурсів, використання інших ресурсів моря, які не належать до водних біоресурсів [1].

Також означено напрями розвитку військово-морської діяльності через протидію агресії, забезпечення оборони з моря, розвиток інфраструктури базування Військово-Морських Сил Збройних Сил та Морської охорони Держприкордонслужби та її відновлення в Автономній Республіці Крим після повернення тимчасово окупованої території під загальною юрисдикцією України, розвиток системи управління Військово-Морських Сил Збройних Сил та Морської охорони Держприкордонслужби, зміцнення сил і засобів Військово-Морських Сил Збройних Сил та Морської охорони Держприкордонслужби в Азовському морі [1]. Крім того, в аналізованій сфері передбачається відновлення системи підготовки кадрів, переорієнтація військового та військово-технічного співробітництва із східного вектора (Російська Федерація) на західний (НАТО і Європейський Союз), розвиток науково-технічного потенціалу приморських регіонів, морської господарської діяльності у приморських регіонах, туристичних і рекреаційно-оздоровчих послуг, круїзного судноплавства, міжнародного та міжрегіонального співробітництва, а також визначено екологічні аспекти розвитку приморських регіонів [1].

Другим аспектом оновленої Доктрини є чітко виписаний розподіл т.зв. цивільного та воєнного напрямку реформування морської справи України, чого не спостерігалось у попередній редакції, та значна увага, що приділяється приморським регіонам [3, с. 42]. Адже за всіх часів держави, розташовані на морському або океанському узбережжі, визначали власну морську діяльність одним із головних пріоритетів внутрішньої та зовнішньої політики. Прибережні акваторії завжди були запорукою стабільного економічного зростання, сприяли формуванню державності, мали вагомим оборонним значенням та багато у чому зумовили становлення могутності великих морських держав світу. Адже маючи вільний вихід до морських просторів, складаючи і будуючи судна, розбудовуючи порти, такі держави могли розраховувати на відшукання нових земель, розвиток торгівлі, приваблення товарних і людських потоків, ведення воєн поза власними суходільними територіями і, як наслідок, розширення сфери дії власної юрисдикції [4, с. 9].

Третє, що значно оновило Доктрину, – це комплекс норм про розвиток військово-морської діяльності, зокрема шляхом відновлення у найкоротший строк оперативних (бойових) спроможностей ВМС ЗС України та морської охорони Держприкордонслужби, проектування суден з урахуванням можливості військового використання, створення необхідного військового потенціалу в Азовському морі у мирний час та особливий період, у тому числі кораблів (катерів) з ракетною зброєю, багатоцільових малорозмірних надводних платформ, зокрема безекіпажних, а також спеціалізованих катерів (суден) за видами забезпечення, пілотованих і безпілотних літальних апаратів, іншого озброєння та військової (спеціальної) техніки тощо. Якщо створення без екіпажних суден – це справа майбутнього, то побудова нових катерів уже перебуває на порядку денному [3, с. 47].

Згідно із цілями Доктрини Україна має сприятливі умови для розвитку морської діяльності, проте негативний вплив процесів, характерних для всієї економіки країни, спричиняє загрозу стресу комплексу економічних, соціальних та інших проблем, зумовлює різке зниження обсягів виробництва у сфері морської діяльності. У цьому контексті важливим питанням є регламентація міжнародного співробітництва у використанні спільних морських вод, що складають собою поняття Світового океану. Виходячи з просторових та геофізичних особливостей, місця і ролі у глобальній та регіональній системі міжнародних відносин, Україна повинна дотримуватися міжнародних стандартів безпеки мореплавства та охорони суден і портів. Імплементация міжнародно-правових норм вимагає наявності чіткої структурованої системи забезпечення безпеки мореплавства і охорони суден та портових засобів, що має належні організаційні, кадрові та матеріальні ресурси і сучасну правову базу. Для підвищення ефективності зазначеної структури необхідно удосконалити наявну нормативно-правову базу, усунувши колізії у законодавстві, вжити дієвих заходів для зміцнення зв'язків між суб'єктами системи управління морською діяльністю [1].

Так, Доктрина передбачає, що основними принципами реалізації державної морської політики є:

- 1) провадження морської діяльності з дотримання законодавства України та її міжнародних договорів;
- 2) об'єднання зусиль, чітке розмежування повноважень та ефективна взаємодія з питань морської діяльності органів виконавчої влади;
- 3) пріоритет політико-дипломатичних, економічних, інформаційних та інших невоєнних способів протидії загрозам із моря;
- 4) пріоритет відродження військово-морського потенціалу країни;
- 5) пріоритет забезпечення безпеки мореплавства, охорони людського життя на морі;
- 6) підвищення рівня військово-морського потенціалу України до рівня держав Європейського Союзу і НАТО;
- 7) захист права власності українського народу на природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України;
- 8) провадження морської діяльності державами Чорноморсько-Азовського басейну за принципом рівноправності;
- 9) поєднання інтересів і взаємна відповідальність держави і суб'єктів морської господарської діяльності;
- 10) збереження морського природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги та сталого відновлення природних ресурсів моря;
- 11) дотримання прав людини, яка працює у морі та на морському узбережжі, її соціальний захист;
- 12) узгодження засад державної морської політики з інтересами соціально-економічного розвитку приморських регіонів.

Відтак пріоритети морської політики визначають загальне її бачення на найближчу та довгострокову перспективу з метою повноцінної реалізації морського потенціалу України і забезпечення національних інтересів держави у Світовому океані.

Крім того, Доктрина передбачає серед напрямів відродження і розвитку торговельного мореплавства, зокрема, суттєву активізацію участі України в Міжнародній морській організації, Міжнародній організації праці, інших міжнародних організаціях у сфері торговельного мореплавства; розроблення механізмів повної та своєчасної імплементации міжнародних договорів та приєднання України до нових міжнародних договорів у сфері торговельного мореплавства, визначених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС; участь у реалізації проектів програми TRASECA, що стосуються транспортної інфраструктури у Чорноморському регіоні; суттєву активізацію участі України у виконанні програм морського транспортного розвитку Організації

Чорноморського економічного співробітництва, а також взаємодії зазначеної організації з Європейським Союзом; підтримку інтересу держав Європейського Союзу до діяльності Організації Чорноморського економічного співробітництва; участь у реалізації проектів, що стосуються використання транспортної інфраструктури в Чорноморському регіоні тощо [1]. Усі передбачені напрями мають загальну мету сприяння, розвитку та розширення міжнародного співробітництва України для зайняття нею місця стабільного партнера в торговельно-морепоплавській сфері.

Висновки. Прийняття «Морська доктрина» дозволяє забезпечити, зокрема, захист державного суверенітету, територіальної цілісності, національних інтересів держави на акваторіях Світового океану; розвиток торговельного мореплавства; розвиток портової діяльності; розвиток суднобудування і судноремонту; розвиток морського рибного господарства; комплексне використання біологічних ресурсів моря; розвиток морської культури; комплексне освоєння мінерально-сировинних і паливно-енергетичних ресурсів моря; розвиток приморської рекреаційної діяльності; формування цілісного комплексу гарантування безпеки в системі морської господарської діяльності.

Реалізацію деяких із цих напрямів уже розпочато, деякі – ще жадають великих нормотворчих та організаційних робіт, проте цей розвиток, на жаль, неможливо назвати послідовним та таким, що ґрунтується на комплексному підході. Здебільшого він є ситуативним, як, власне, і затвердження в Україні програмних документів морської сфери, до кола яких належить і досліджувана Доктрина. При цьому ж вона має стати системоутворюючим фактором для галузевого законодавства [5, с. 45], а для ефективного її впровадження необхідно є розроблення плану заходів з реалізації її положень, який би повною мірою враховував поточне геополітичне положення України та відображав стратегічне бачення шляхів та способів захисту національних інтересів, зокрема через ефективне міжнародне співробітництво України в морській сфері.

Можна зробити висновок, що повна та ефективна реалізація положень Морської доктрини сприятиме досягненню високої ефективності державної морської політики України, сталому розвитку держави, захисту національних інтересів та безпеки України в Азово-Чорноморському басейні і Світовому океані, зміцненню міжнародного авторитету України.

Список використаних джерел:

1. Морська доктрина України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1108). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF#Text>.
2. Буркинський Б., Котлубай О., Степанов В. Формування морської доктрини України. *Вісник НАН України*, 2008, № 9. С. 6–12.
3. Кузнєцов С.С. Оновлена Морська доктрина України: відповідь на загрози сучасній Українській державності. *Lex Portus* № 6 (20) 2019. С. 40–50.
4. Ківалов С.В. Трансформація Морської доктрини України: концептуальні засади. *Lex Portus*, 5, 2018. С. 7–26. URL : <https://doi.org/10.26886/2524-101X.5.2018.1>
5. Аверочкина Т.В. Морская доктрина Украины на период до 2035 года – основа административной юрисдикции государства в морских пространствах. *Академический юридический журнал*. 2014. 2. С. 44–52.
6. Convention on the Law of the Sea, 1982 (United Nations). The official website of UN. URL : http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (2019, November, 15).